

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KREITI YA 12

SEPEDI LELEME LA GAE (HL)

LEPHEPHE LA PELE (P1)

DIBATSELA 2012

MEPUTSO: 70

NAKO: 2 diiri

Palomoka ya matlakala a dipotšišo ke 9.

DITAELO LE TSHEDIMOŠO

1. Lephephe le, le arotšwe ka dikarolo tše THARO, e lego ya A, ya B le ya C.

KAROLO YA A: Tekatlhaologanyo (30)

KAROLO YA B: Kakaretšo (10)

KAROLO YA C: Thutapolelo le Tšhomišopolelo (30)

2. Badišiša ditaelo ka tlhokomelo.

3. Araba dipotšišo KA MOKA.

4. Thoma karolo YE NNGWE le YE NNGWE letlakaleng le LEFSA.

5. Nako yeo e akanywago ge go arabja lephephe le e ka ba ka tsela ye:

KAROLO YA A: Metsotso ye e ka bago ye 50.

KARABO YA B: Metsotso ye e ka bago ye 25.

KAROLO YA C: Metsotso ye e ka bago ye 45.

6. Dikarabo di nomorwe go swana le dipotšišo.

7. Tshela mothalo mafelelong a karolo YE NNGWE le YE NNGWE.

8. Ngwala ka bothakga le ka mongwalo wa go balega.

9. Hlokomela mopeleto le tlhamo ya mafoko.

KAROLO YA A: TEKATLHAOLOGANYO**POTŠIŠO YA 1**

1.1 Badišiša temana ye gore o kgone go araba dipotšišo tša go e latela.

BOIPABALELO DITSELENG		
1	Ke leemaema ditseleng tša Afrika-Borwa. Go iwa tlase le tletlolo, yo mongwe le yo mongwe o sepela ka letlhakgana la gagwe la sefatanaga. Baotledi ba ditrekere le bona ba kuelešša meši ba sobelela mola baotledi ba dithuthuthu le bona ba sa rate go phalwa ka ge ba tšere kgang le baotledi ba difatanaga. Basepedi ba dinao le bona ba kgabaganya mebila le go sepela ka thoko ba ipapile le ditsela ba eya boratapelo. Ruri ke semphetekegofete, koma ga e bone ye nngwe.	8
2	Go se bolokege ga badiriši ba ditsela go ka hlolwa ke dilo tše dintši tša go fapana, go swana le go hlokomologa maswao le melao ya tsela, botagwa, go hloka tsebo ya seo se swanetšego go dirwa ge go sepelwa ditseleng, bjalobjalo.	12
3	O re o tla bona botse e be mathapama ge go boiwa mešomong. Go sepela ga difatanaga e no ba go tshera ka lebaka la melokoloko ya dikoloi. Go sepela ke ga leobu. Baotledi ba bantši ba otlela ka tlhokomelo ka ge ba kwešiša gabotsebotse gore ge motho a hwile ga a sa boa. Go tlo re go sa otlelwa ka thelelo wa bona serolorolo sa diphaka tša mahuto se etla se otlela ka lebelo la godimo se hlokomologile melao ya tsela. Ka lehlakoreng le lengwe o tla hwetša serišane se kakatletše lepotlelo la bjala o ka re se nyadiša lekgothwane, se selaganya mmila woo o nago le dikoloi tše ntši. Ge motho wa gona a ka gahlana le baotledi ba go swana le serolorolo sela sa go hlokomologa melao ya tsela, gona ga re sa bolela. E tlo napa ya ba dillo le ditsikitlano tša meno.	24
4	Ge go lebelelwa baotledi ba dithuthuthu, o tla hwetša batho ba gona ba kitima ba tšama ba tsena dikoloi ka bogare. Ba bangwe ba bona o tla hwetša ba šiašiana ka dithuthuthu tšeo, mola ba bangwe ba bona ba tšama ba di fofiša o ka re ke dipeolwane. Ge se ka hwetša kotsi o tla hwetša hlogo e binabina godimo ga sekontiri e nyakana le sebelebele. Ka nako yeo sebelebele se rapaletše ka gare ga mehlare ebile se phumphane go sa tsebje gore ke sa mang. A ke re motho re mo tseba ka sefahlego? Ge motho a se na hlogo o ka mo tseba bjang? Ruri ke dipšhešamare tša madirwakaboomo.	33

- 5 Taba ye nngwe ya go se leše di welago ke ya go hupa madila mola motho a tseba gore o leetong. Taba yeo ke yona e tšerego maphelo a mantši mo ditseleng. Baotledi ba a nwa gomme ba tsena tseleng. Ge ba otlela ga ba sa kgona go bona gabotse ka gobane mahlo le bjoko di šašarakantšwe ke madila ao a nwelwego. Dikotsi di ba bonolo go batho ba mohuta woo. Go otlela go nyaka mafolofolo le maatla le monagano wa go fola. Ge e le bjala bjona bo fokotša dilo tšeo. Motho wa gona o fetša a palelwa ke go laola sefatanaga gomme a thulane le ba bangwe goba gona go wela ka magageng moo tsela e befilego gona. Pheletšo ya kotsi ke lehu goba dikgobalo. Go bjalo le go basepedi ba maoto. Motho wa gona ge a bo nwele ga a tšwafe go robala tseleng. Ge a hweditše setagwa sa go swana le yena o namile o gata bonolo gomme lehu la tsena ka gae. O nape o tsebe gore ka nako yeo baloi ba rwešwa dipataka tša gore ba kgona go loya etšwe motho a ipolaile ka go hlakanya bjala le tsela. 48
- 6 Bophelo bo a rapeletšwa ebile bo a hlekwa. Ka go realo, ga se ra swanela go keta diketo ka bjona ge re sepela mo ditseleng. Re swanetše go otlela ka šedi ye kgolo ka gobane ditsela ke tša bohle mola bophelo bjo e le bja rena ka moka. Basepelakadinao ba apare diaparo tšeo ba ka kgonago go bonala ge ba di apere. Tšona ke tša mebala ya go taga gore baotledi ba kgone go ba bona ba sa le kgole. Madila ona a tlogelwe gae gomme a nwewe mola go iketlilwe. Lerato le tlhomphano ke dikokwane tše kgolo tša bophelo bjo bo sa felego ge re sepela mo ditseleng. Ge re ka dira bjalo, gona maphelo a batho ba bantši a tla bolokega mo ditseleng. Malapa a mantši a ka se hlwe a **tswalelwa ka lediga la mongangapane**. Bohle re tla fihla gae re bolokegile. 60

- 1.1.1 Baotledi ba ... ba kueleletša meši ba sobelela (Kgetha karabo ya maleba).
A dikoloi
B ditrekere
C dithuthuthu
D ditimela (1)
- 1.1.2 Go tšwa temaneng ya 1, efa lentšu leo le laetšago gore batho ba tshela mebila. (1)
- 1.1.3 Kotsi ya bjala ke efe go motho yo a otlelago a nwele? (2)
- 1.1.4 Ke maele afe ao o ka a fago badiriši ba ditsela ka Afrika-Borwa? Efa dintlha tše pedi. (2)
- 1.1.5 Re alele molaetša wa tekatlhaologanyo ye ka boripana. (2)
- 1.1.6 Efa lebaka le lengwe leo le ka hlolago dikotsi tša ditseleng ntle le ao a filwego mo temaneng. (2)

- 1.1.7 Temaneng ya 4, mothalading wa 28 go dirišitšwe sekapolelo. Na mošomo wa sona ke ofe ge se dirišitšwe ka tsela ye? (2)
- 1.1.8 Na mebolelwana ye e kotofaditšwego e šupa eng ge e dirišitšwe ka tsela ye? (4)
- 1.1.9 Ge e be e le wena Tona ya Kgoro ya Dinamelwa o be o ka dira eng ka baotledi bao ba tshelago melao ya tsela? Efa dintlha tše tharo. (3)

1.2 Lekodišiša seswantšho sa ka tlase gore o tle o kgone go araba dipotšišo.

[Inthanete: www.google.com]

- 1.2.1 Go ya ka seswantšho se, ke ditlamorago dife tšeo di ka hlagelago mootledi wa sefatanaga? Efa tše pedi. (2)
- 1.2.2 Bapetša sewantšho se le baotledi ba difatanaga bao go bolelwago ka bona temaneng ya 3 mo go 1.1. (2)
- 1.2.3 Hlaloša seo se ka lwantšhago ditiragalo tša mohuta wo ditseleng. (2)
- 1.2.4 Ke ka lebaka la eng go tšweleditšwe ampulanse mo seswantšhong se? (2)
- 1.2.5 Re alele maikutlo a gago mabapi le ditiragalo tša mohuta wo. (3)

[30]

PALOMOKA YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KAKARETŠO**POTŠIŠO YA 2**

Bala temana ye e latelago ka kwešišo gomme o ngwale kakaretšo ya yona. Yona e hlaloša ka fao motho a swanetšego go ikamogela ka gona.

Ela hloko:

1. Akaretša seo mongwadi a se bolelago ka ga **bohlokwa bja go ikamogela** ka mantšu ao a sa fetego a **90**.
2. Ngwala ka tsela ya temana goba ka dintlha.
3. Dintlha e be tše **7**.
4. Se ngwale hlogo ya kakaretšo.
5. Bontšha **palo ya mantšu** mafelelong a kakaretšo.

IKGANTŠHE KA GO BA WENA

Motho ke sebopiwa sa Modimo. Ga go na motho yoo a ikgethetšego go ba yena. O no re ge a hlalefa a ikhwetša a le yena a le ka mokgwa wona woo. Ka fao motho o swanetše go kgotsofalela seo a lego sona le go ikamogela ka mokgwa woo a lego ka wona. Ge o na le mmele wo montši amogela seo gore o tle o kgone go phela le go phedišana le batho ba bangwe ntle ga go lwa le bona. Ge ba go kwera ka mmele woo wa gago, itshegele. Hlokomela mmele wa gago ka go hlapa le go apara diaparo tše kaone tša go go swanela gore batho ge ba go lebelela ba kgahlege. O tla bona o tla ipshina ka bophelo. Sa motho ke go itshepa.

Ge o golofetše le gona, tseba gore o bopilwe ka seswantšho sa Gagwe. Ka gona, ga go motho yo a lego kaone go feta wena. Itswalanye le batho gore ba tle ba kgone go go amogela. Phela le bona ka lerato le tlhomphe, o tla bona ba tla go rata le go go hlomphe. O tla ipshina ka bophelo ka gobane o tla ba o phela le magageno ka hkutšo. Ge o hweditše mošomo, o dire ka botshepegi le bokgoni bjoo o nago le bjona. Se inyatše wa re ke golofetše gomme nka se dire mošomo wa go kgahliša. Ge o ka o dira ka bokgoni mongmošomo o tla go rata le go go hlomphe.

Motho wa go tšwa lapeng la go hlaka ga se a swanela go no re ke tšwa ka lapeng la bodiidi gomme ke hwile ke hwile. E ba le ponelopele gomme o ipotše gore lapa leno ga se wena ebile ga se ka phošo ge o tswaletšwe ka fao. Ipotše gore ke wena o tlogo tsoša lapa leno. O tla bona o tla atlega wa ba wa phološa lapa leno. Gape kgotlelelo e tswala katlego. O tla bona bophelo bo tla ba bonolo go wena le bao o phelago le bona. Motho yoo a sa ipelaelego o ipshina ka bophelo.

PALOMOKA YA KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: THUTAPOLELO LE TŠHOMIŠO POLELO POTŠIŠO YA 3

Lekola papatšo ye gore o tle o kgone go araba dipotšišo.

SELEFOUNE YA MABONWA

Bolela o ipolelele ka gore pela e hlokile mosela ka go romeletša!

Na o sa le wa maabane le maloba? **AOWA!** E tla o reke selefoune, melaetša e fihla ka ponyo ya leihlo.

[Inthanete: www.google.com]

- 3.1 Na papatšo ye e lebantšhitše sehlopha sefe sa baamogedi ba tshedimošo? Kgetha karabo e tee. (1)
- A Bafsa.
B Banna le basadi.
C Bakgekolo le bakgalabje.
D Batho ka moka. (1)
- 3.2 Efa dibetša tše pedi tšeo di šomišitšwego ke mmapatši go tanya šedi ya bareki. (2)
- 3.3 Tsopola papadišantšu ye e tšwelelago papatšong o be o laetše gore e šupa eng ge e dirišitšwe ka tsela ye. (2)
- 3.4 Efa lehlathi la mokgwa leo mmapatši a le dirišitšwego go hlalefetša bareki. (1)
- 3.5 Ke ka lebaka la eng mmapatši a ngwadile 'AOWA' ka fonte ye kgolo? (2)
- 3.6 Na o kgolwa gore ge motho a romela melaetša ka yo mongwe tshedimišo e tla fihla e sa feletše? Fahlela. (2)

[10]

POTŠIŠO YA 4

Lekodišiša seswantšho se sa ka tlase gomme o arabe dipotšišo tša go se latela.

[Inthanete: www.google.com]

- 4.1 Jakone ye e tšwelelago mo seswantšhong se ke ya ... (Kgetha karabo ya maleba).
 A ya mehleng
 B ye e sego ya mehleng
 C ya sešate
 D ya kgolegong (1)
- 4.2 Tsopola lentšu leo le huetšago polelo ya go sekamela ka lehlakoreng le tee go lebeletšwe bong. (1)
- 4.3 Ka ntlha e tee akaretša seo se tšweletšwago ke seswantšho se. (2)
- 4.4 Re tseba bjang gore yo mongwe ke lephodisa? (2)
- 4.5 Na lekopanyi le le tšwelelago mo le phetha tiro efe ge le šomišitšwe ka tsela ye? (1)
- 4.6 Ke ka lebaka la eng mo seswantšhong go dirišitšwe leswao la makalo? (1)
- 4.7 Tirišo ya ditho tša mmele e re utollela maikutlo afe a lephodisa? Šitlela karabo ya gago. (2)
- [10]**

POTŠIŠO YA 5

Itswalanye le ditemana tše di latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo.

Thuto ya batho ba bagolo e thušitše Maafrika-Borwa a mantši. Naga ya rena e be e na le batho ba go se kgone go bala le go ngwala. Mmušo wa ema ka maoto wa tšweletša dithuto tša mohuta wo. Di thoma ka legato la 1 go fihla go la 4. Go fahlološwa ga batho ka merero ya thuto go kgahliša kudu ka gobane naga e ba le setšhaba seo se rutegilego. Motho yo a ithutago mafelong a mohuta wo o iteboga kudu ka gore o tla hwetša mošomo a ba a kgona go lebana le bophelo ka kakaretšo. Ka lehlakoreng le lengwe baithuti ba bangwe ba ABET ga ba iše felo ka thuto. Motho wa gona ge a ingwadišitše ga a sa bala, ge e le go ya go ngwala ga re sa bolela. Ka morago ga go tšwelela dithutong tša ABET, Mahlodi o ile a re: 'Ke kgona go bala le go ngwala'.

Gona le baithuti ba bangwe ba ngwadiša dithuto tše ba sa di kwešišego, le go di tseba ba sa di tsebego. Motho wa gona o kgahlwa fela ke leina la thuto. Mafelelong a ngwaga ge a lebana le lephephelatlhahlobo, hee, ke tlabego fela. Molekwa o no ngwapa hlogo a sa fetše.

- 5.1 Leina le, **thuto**, ke leinaletšo leo le hlamilwego go tšwa seripeng sefe sa polelo? (1)
- 5.2 Ntšha lehlaodi leo le hlaolago leina o be o fe le mohuta wa lona. (2)
- 5.3 Efa leba leo le lego ka lebaka le le fetilego gomme o le ngwale ka lebaka la bjale. (2)
- 5.4 Ntšha leamanyidiri o be o laetše gore o ka le tseba bjang. (2)
- 5.5 Fetolela polelotebanyi ye e dirišitšwego mo temaneng go polelotharedi. (1)
- 5.6 Temaneng ya mafelelo go na le diphošo, di phošolle. (2)

[10]

PALOMOKA YA KAROLO YA C: 30
PALOMOKA YA TLHAHLOBO: 70